

مقدمه

روند پیشرفت جوامع بشری در شرایط کنونی جهان با تغییرات و دگرگونی‌های متعدد و غیرقابل پیش‌بینی مواجه شده است. تجربه‌های حاصل از سیر تحولات در جهان امروز نشان‌دهنده آن است که منابع و ذخایر دریا و آب‌های آزاد سهم بالایی در تامین نیازهای حیاتی و رفع کمیابی منابع موردنیاز پیشرفت جوامع داشته است.

بیشترین فعالیت در عرصه سواحل کشور، مربوط به محدوده‌های شهری و روستایی و تأسیسات بندری و نظامی است که همه این‌ها حدود ۵ درصد از ظرفیت سواحل ایران را به خود اختصاص داده‌اند و حدود ۹۵ درصد از این ظرفیت موردتوجه قرار نگرفته است.^۱ درحالی‌که این مناطق دارای اهمیت ژئواستراتژیک، ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک در مقیاس جهانی و منطقه‌ای هستند؛ همچنین بررسی چگونگی شکل‌گیری جمعیت و کلان‌شهرهای جهان، حاکی از آن است که نزدیک به ۷۰ درصد شهرهای بزرگ و متراکم جهان در سواحل دریا و اقیانوس قرار دارند و بیش از ۹۰ درصد حمل‌ونقل و تجارت جهانی از طریق پهنه آبی انجام می‌شود.

از سوی دیگر، روند تاریخی استقرار جمعیت و فعالیت در کشور به دلایل داخلی و خارجی، دوری از دریا و مناطق ساحلی آب‌های سرزمینی بوده است، به‌نحوی‌که هم‌اکنون کمترین تراکم جمعیت و فعالیت در سواحل، جزایر و بنادر جنوبی کشور وجود دارد. ایران با داشتن ۵۸۰۰ کیلومتر نوار ساحلی جنوبی و شمالی (۴۰ درصد مرزهای کشور)، کشوری دریایی محسوب می‌شود؛ ولی در میزان استفاده از این مزیت و ظرفیت موفق نبوده است.

^۱ وسعت خلیج فارس اندکی کمتر از ۲۴۰ هزار کیلومتر مربع است که سومین خلیج بزرگ جهان به شمار می‌آید. همچنین دریای عمان با حدود ۹۰۰ هزار کیلومتر مربع مساحت، پیشروی اقیانوس هند در خشکی‌های آسیای جنوب غربی است و دریای خزر نیز با مساحت حدود ۴۰۰ هزار کیلومتر مربع، بزرگ‌ترین دریاچه جهان است. گفتنی است ایران با احتساب جزایر خلیج فارس از ۵ هزار و ۸۰۰ کیلومتر خط ساحلی برخوردار است که ۴ هزار و ۹۰۰ کیلومتر آن در جنوب و مابقی در شمال قرار دارد و از این حیث از موقعیتی منحصربه‌فرد در منطقه برخوردار است بر اساس پژوهش‌های صورت‌گرفته و آمارهای ارائه‌شده از سوی مراجع رسمی، کشور ایران در شمال و جنوب دارای بیش از ۵۷۹۰ کیلومتر خط ساحلی است. معادل یک‌چهارم مساحت کشور، دریای تحت حاکمیت وجود دارد و بیش از دویست میلیون کیلومتر مربع اقیانوس و دریای آزاد به‌صورت مشاع قابل بهره‌برداری است. بنابراین، می‌توان در تعاریف مصطلح علوم دریایی، جمهوری اسلامی ایران را کشوری دریایی به حساب آورد.

شناخت وضع موجود کشور در حوزه دریا نشان می‌دهد که کشور نیازمند راهبرد «تغییر جغرافیای توسعه، از مناطق مرکزی کشور به دریا، سواحل، بنادر، جزایر، کرانه و پس کرانه، آب‌های آزاد و حتی اقیانوس» است.

نخستین گام در این مسیر ایجاد باور و درک مشترک و نگاه معطوف به دریا در کل کشور حتی در استان‌های دور از دریا و در سطح سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و سایر ذی‌نفعان و همین‌طور نقشه راه برای دستیابی به این راهبرد است. از جمله محورهای نقشه راه توسعه دریامحور می‌تواند موارد زیر باشند:

- ۱- نقشه راه فناوری‌های دریایی با توجه به پیشینه، سوابق، مطالعات و وضعیت علمی کشور در حوزه دریا، اولویت‌های فناورانه دریایی و اولویت‌بندی زمان‌بندی فناوری‌ها، جوامع دانشی و اقتصاد دانش‌بنیان.
- ۲- شناسایی صنایع و فعالیت‌های دریایی، صنعت کشتی‌سازی، کشتیرانی، تجاری و بازرگانی و نفتی، ناوگان گاز، منابع و فراورده‌های نفتی، صیادی، شناورهای سنتی و خدماتی، شیلات، صنایع فراساحل، گردشگری دریایی و...
- ۳- توسعه چندسطحی و شبکه‌ای به موازات نوار ساحلی در چهارچوب ظرفیت‌ها و پهنه‌های ساحلی با نگاه به بازارهای آینده، اقتصاد دریا و تحولات آتی در اقتصاد دریا از جمله بازارهای دریایی، استفاده از منابع طبیعی دریا، تولید برق دریایی، کشاورزی و گردشگری دریایی
- ۴- استقبال از رقابت‌پذیری ارتقایافته سرزمین و فرا سرزمین در عین حال توجه به تشدید رقابت و چالش‌های جدید نظیر قیمت سوخت و تنش‌های زیست‌محیطی و قوانین جدید اقتصاد سبز، متنوع و پایدار دریا
- ۵- فرصت‌ها و بازارهای بین‌المللی، گسترش صنعت، بنادر، فناوری‌های دریایی و تاب‌آوری در برابر تنش‌های محیطی و قلمرو و برقراری پیوندهای امنیت‌ساز با تاکید بر محورهای جهانی و منطقه‌ای، توسعه همکاری‌های اقتصادی و تجاری و سرمایه‌گذاری در طرح‌های بزرگ‌مقیاس، دانش‌بنیان و خدماتی با سایر کشورهای به‌ویژه کشورهای همسایه

۶- در پیوند و اتصال با فضای سرزمینی و فرا سرزمینی، افزایش سهم کشور در حمل و نقل دریا و ترانزیت، شبکه کریدورهای جنوب-شمال، بزرگراه‌های ساحلی، توسعه بنادر و بندرگاهی و کریدورهای دریایی و فرا سرزمینی

۷- انسجام‌بخشی به مرکزیت زیست و فعالیت‌های مردمی در قالب سکونت‌گاه‌ها، افزایش کیفیت زندگی و جذاب منطقه‌ای برای سکونت، فعالیت و سرمایه‌گذاری، پیوند منابع محلی با منابع ملی و بین‌المللی در راستای اقتصاد مولد و بالنده

رهبر معظم انقلاب در ابلاغ سند توسعه دریامحور قوه مجریه را موظف نموده‌اند که با کمک مجلس شورای اسلامی و قوه قضائیه و بسیج دستگاه‌های مسئول، برنامه جامع تحقق این سیاست‌ها را در بعد تقنینی شامل: ۱- شناسایی قوانین مانع و مزاحم تحقق سیاست‌ها و اقدام لازم برای فسخ این قوانین، ۲- تصویب قوانین لازم برای تحقق سیاست‌های کلی در چهارچوب لوایح و طرح‌های قانونی و در بعد اجرایی نیز: ۱- تصویب مقررات لازم برای اجرای سیاست‌ها، ۲- چگونگی تامین منابع مالی اجرای سیاست‌ها، ۳- شناسایی موانع اجرایی و رفع موانع اجرای سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری، در بازه زمانی شش ماهه ارائه دهند.

توسعه دریامحور، مهم‌ترین ابزار تدبیر در جهت اداره خردمندان دریا و امور دریایی و توسعه کشور در پرتو آن است. از این رو عینی‌سازی و عملیاتی نمودن سیاست‌های کلی در سطح خط‌مشی‌ها و برنامه‌ها از ضروریات تحقق این مهم است. خط‌مشی و برنامه‌هایی که در عین حال به تفکیک نقش و سهم متولیان این امر می‌پردازد و معیارهایی برای ارزیابی میزان موفقیت در اجرای خط‌مشی‌ها دارد، دارای ویژگی‌هایی از جمله: ۱- مشخص و غیرمبهم بودن برنامه و خط‌مشی‌ها، ۲- مشخص نمودن اهداف کمی و قابل ارزیابی، ۳- اقدامات مشخص و قابلیت اجرا و در نهایت ۴- زمان‌بندی تعیین‌شده برای اجرای برنامه و خط‌مشی‌هاست.

سند توسعه دریامحور دربرگیرنده حداقل ۳۴ خط‌مشی است.^۲

ویژه‌نامه پیش‌رو سعی کرده است خط‌مشی‌ها و ابعاد توسعه دریامحور را به صورت تفصیلی بیان کند. از آنجاکه سند توسعه دریامحور در برنامه‌ریزی توسعه کشور پدیده‌ای نو و درعین حال دارای اهمیت فراوان است، این مختصر گامی در بیان مستندات و فرایند شکل‌گیری سیاست‌های کلی دریامحور تلقی می‌شود. از صاحب‌نظران و پژوهشگران علاقه‌مند دعوت می‌شود با نقطه‌نظرات خود در تفصیل و نقد ابعاد مختلف اجرای این سیاست‌ها همکاری نمایند.

علی احمدی

آذرماه ۱۴۰۲

^۲ سیاست‌گذاری یکپارچه امور دریایی؛ تقسیم‌کار ملی؛ مدیریت چابک و کارآمد دریا؛ بهره‌گیری حداکثری از ظرفیت‌های دریا؛ احراز جایگاه شایسته جهانی و رتبه اول در منطقه؛ توسعه فعالیت‌های اقتصادی دریامحور؛ ایجاد قطب‌های توسعه دریایی پیش‌ران؛ نرخ رشد اقتصادی در حوزه فعالیت‌های دریامحور به حداقل دو برابر نرخ رشد اقتصادی کشور؛ تسهیل و توسعه سرمایه‌گذاری و مشارکت داخلی و خارجی؛ ایجاد زیرساخت‌های لازم نرم‌افزاری و سخت‌افزاری (حقوقی، اقتصادی، زیربنایی و امنیتی)؛ تدوین طرح جامع توسعه دریامحور؛ پهنه‌بندی دریا، کرانه و پس‌کرانه؛ تعیین سهم و جغرافیای جمعیت؛ تعیین سهم و جغرافیای تجارت؛ تعیین سهم و جغرافیای صنعت؛ تعیین سهم و جغرافیای کشاورزی؛ تعیین سهم و جغرافیای گردشگری؛ بهره‌برداری حداکثری از ظرفیت‌ها؛ بهره‌برداری بهینه از ظرفیت‌ها؛ ممانعت از تخریب محیط‌زیست دریایی؛ تأمین و ارتقاء سرمایه انسانی؛ مدیریت متعهد و کارآمد؛ ایجاد پشتوانه علمی، آموزشی و پژوهشی برای توسعه دریامحور؛ زیست‌بوم نوآوری و فناوری دریایی؛ توسعه همکاری‌های اقتصادی و تجاری؛ سرمایه‌گذاری در طرح‌های بزرگ‌مقیاس و دانش‌بنیان زیرساختی، تولیدی و خدماتی؛ بهره‌گیری از ظرفیت‌های دریایی؛ حضور مؤثر در معابر بین‌المللی؛ دستیابی به موقعیت قطب‌های منطقه‌ای؛ افزایش سهم کشور در حمل‌ونقل دریایی و ترانزیت؛ ایجاد و تقویت شبکه حمل‌ونقل ترکیبی؛ حمایت از سرمایه‌گذاران بومی و محلی در طرح‌های توسعه‌ای؛ حمایت از فعالان اقتصادی و بنگاه‌های کوچک و متوسط جوامع محلی